

Digitālās ekonomikas juridiskie aspekti

PĒTERIS ZILGALVIS Eiropas Savienības Vispārējās tiesas
tiesnesis

Tuvā nākotnē vairākas digitālo tehnoloģiju jomas no datoriem, interneta un likumdevēja pildspalvām kļūs par tiesu dienas kārtību – gan Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalstīs, gan Eiropas Savienības Tiesā. Digitālā sfēra, manuprāt, līdzās klimata pārmaiņām ir viena no svarīgākajām jaunajām tiesību nozarēm.

Eiropas Centrālā banka (turpmāk – ECB), tāpat kā daudzas citas centrālās bankas visā pasaulē, ir sākusi attīstīt savu centrālās bankas digitālo valūtu – digitālo eiro. Vienlaikus privātais sektors jau piedāvā kriptomonētas un tā sauktās stabilās monētas (*stablecoins*).

Eiropas Komisija (turpmāk – EK) ir sagatavojusi tiesību aktu priekšlikumus par kriptoaktīvu tirgiem, ¹ par datiem, ² par Eiropas digitālo identitāti, ³ par digitālajiem pakalpojumiem, ⁴ par kiberdrošību ⁵ un par sāncensīgiem un godīgiem tirgiem digitālajā nozarē. ⁶ EK ir paziņojusi, ka gatavo iniciatīvu par metaversu. ⁷ Šie tiesību akti, ja tos pieņems ES likumdevējs, stāsies spēkā nākamajos gados. Savukārt lēmumi uz to pamata tiks pieņemti gan ES dalībvalstu, gan visā ES līmenī.

Centrālās bankas digitālā valūta

Centrālās bankas digitālā valūta (*Central Bank Digital Currency*, turpmāk arī – CBDC) ir centrālās bankas naudas digitāla forma, kas var būt pieejama plašai sabiedrībai vai tikai licencētām finanšu sektora struktūrām. CBDC ir denominēta valsts norēķinu vienībā. To emitēt, un tā ir tieša centrālās bankas atbildība. Vairāk nekā 70 % centrālo banku pašlaik pēta CBDC izstrādi un emisiju, lai uzlabotu finansiālo iekļaušanu, digitālo tirdzniecību, maksājumu efektivitāti un piekļuvi drošai centrālās bankas naudai, jo skaidras naudas izmantošana samazinās. Ķīna savukārt sākusi liela mēroga digitālās valūtas elektronisko maksājumu izmēģinājuma projektus. Uzsverams, ka arī mazākas valstis, kā, piemēram, Bahamu salas, ir pārgājušas uz CBDC izveidi. Pašlaik nopietnas pārdomas notiek ASV Federālo rezervju sistēmā, ECB/EK un Zviedrijas Riksbankā.

ECB un Pasaules Ekonomikas forums ir nākuši klajā ar svarīgiem ziņojumiem šajā jomā. Es biju viens no autoriem Pasaules Ekonomikas foruma 2021. gada novembrī izdotajam digitālās valūtas pārvaldības konsorcijs Baltās grāmatas sērijas apkopojuma ziņojumam (*World Economic Forum Digital Currency Governance Consortium White Paper Series*). ⁸ Savukārt ECB publicēja savu ziņojumu par digitālo eiro 2020. gada oktobrī.

Pasaules Ekonomikas foruma digitālās valūtas pārvaldības konsorcijs savā ziņojumā atzīmēja, ka globāli var novērot arvien straujāku pāreju uz digitālajiem maksājumiem un digitālās valūtas izmantošanu. Kļūst aktuālāki arī attiecīgie īpašumtiesību jautājumi. Ir divi atšķirīgi digitālās valūtas veidi – centrālās bankas digitālā valūta un globālās stabilās kriptomonētas (*stablecoins*).

Iepriekš minētā Baltā grāmata attiecas gan uz mazumtirdzniecības CBDC, kas ļautu visām māsaimniecībām veikt darījumus ar elektronisko centrālās bankas naudu, gan uz vairumtirdzniecības CBDC, kas aprobežojas ar licencētām finanšu iestādēm. Abos gadījumos var izmantot vai neizmantot blokķēdes tehnoloģijas. Globālās stabilās kriptomonētas, neskatoties uz to nosaukumu, var būt vai nebūt stabilas, un tās emitē privātas, nevis monetāras struktūras. Globālās stabilās kriptomonētas ir kriptoalūtas veids, kas darbojas blokķēdēs ar cenu stabilizācijas mehānismiem, kuru mērķis ir saglabāt stabilas cenas attiecībā pret *fiat* valūtu vai citiem aktīviem. Slavenākais piemērs ir jau izbeigtais *Facebook* projekts *Libra*, kas kļuva par *Diem*.

Jāatzīmē, ka kopumā Pasaules ekonomikas forums ir izdevis astoņas Baltās grāmatas:

- Publiskā sektora un publiskā–privātā sektora sadarbības loma digitālās valūtas izaugsmes laikmetā;
- Digitālo valūtu regulējuma un politikas nepilnības un nekonsekvence;
- Digitālās valūtas patērētāju aizsardzības risku kartēšana (*mapping*);
- Kāds ir globālās stabilās kriptomonētas vērtības pienesums finansiālai iekļaušanai;
- Blokkēdē bāzēta digitālā valūta un rīki pārrobežu palīdzības izmaksai;
- CBDC privātuma un konfidencialitātes iespējas;
- Sadarbspējas definēšana;
- CBDC tehnoloģiju apsvērumi.

Kopā ar šīs sfēras tiesību ekspertiem no visas pasaules, ko Pasaules ekonomikas forums saveda kopā, esmu viens no Baltās grāmatas "Digitālo valūtu regulējuma un politikas nepilnības un nekonsekvences" autoriem. Šīs grāmatas secinājumi ir, ka pastāv mijiedarbība starp mazumtirdzniecības centrālās bankas digitālo valūtu, globālām stabilām kriptomonētām un to, kā noteikumiem būtu jāattiecas uz abiem valūtu veidiem, ja politikas veidotāji nolemj tos abus darīt pieejamus patērētājiem ⁹ (tas paredzēts EK regulas priekšlikumā par kryptoaktīvu tirgiem (*Regulation on Markets in Crypto Assets* jeb MiCA)).

Baltajā grāmatā tika arī uzsvērts, ka, lai sagatavotos digitālo valūtu nākotnei, politikas veidotājiem ir jāpielāgo savi likumi un noteikumi, kā arī jādomā, kā izveidot gan iekšzemes, gan starpiestāžu koordinācijas struktūras. ¹⁰ Tas varētu palīdzēt novērst nepilnības tādās jomās kā privātums, patērētāju aizsardzība, strīdu izšķiršana un finanšu noziegumu apkarošana. Uz risku balstīta regulatīva pieeja tika ieteikta tāpēc, ka tā var nodrošināt lielāku elastību, lai pielāgotos turpmākajai inovācijai. ¹¹

Visbeidzot, Baltā grāmata arī norādīja uz problēmjautājumiem inovāciju un normatīvo aktu mijiedarbībā, to starpā, uz nepilnībām esošajās definīcijās, kas var neļaut centrālajām bankām emitēt digitālās valūtas. Šajā ziņā jāatzīmē, ka Starptautiskais Valūtas fonds, ir norādījis, ka saskaņā ar pašreiz spēkā esošajiem valstu tiesību aktiem 104 centrālajām bankām nav pilnvaru emitēt centrālās bankas digitālo valūtu. ¹² Tika atzīmēts, ka var būt regulējuma un politikas nepilnības risku novēršanā, kas raksturīgi tikai digitālajām valūtām saistībā ar decentralizāciju vai finanšu noziegumiem, piemēram, nepiesaistīti (*unhosted*) digitālie maki, uz kuriem neattiecas nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas un terorisma finansēšanas novēršanas pasākumi. Jāpiebilst, ka riski, kas saistīti ar spēju ieviest attiecīgos noteikumus dzīvē, arī tika uzsvērti Baltajā grāmatā. Svarīgi paturēt prātā, ka, ja uzraudzības instancēm trūkst kapacitātes vai ekspertīzes, tad pat vislabākais likums nedarbosies, kā paredzēts.

Pārlēdzoties no globālā skatpunkta uz Eiropu, mēs nonākam pie ES iecerētās centrālās bankas digitālās valūtas – digitālā eiro. EK un ECB 2021. gada janvārī kopīgi paziņoja par sadarbību, lai izpētītu regulatīvās, tehniskās, juridiskās un monetārās sekas, ko rada eiro emisija digitālā formātā ar tādām pašām funkcijām kā skaidrai naudai: pieejamība bezsaistē, bezriskā un privātuma nodrošināšana. Sadarbība izpaudās starpiestāžu ekspertu grupā, kas aptvēra vairākas apakšgrupas. Biju viens no EK pārstāvjiem šajās grupās, kuras formulēja ES iestāžu kopīgu nostāju.

ECB valde 2021. gada jūlijā pieņēma lēmumu sākt digitālā eiro projekta izpēti posmā, kā rezultātā 2021. gada 14. jūlijā Eirosistēma uzsāka digitālā eiro projektu. Iniciatīvu izpētīt digitālā eiro izveidi kā papildinājumu komercbanku e-naudai, monētām un banknotēm visvairāk ir veicinājušas divi apstākļi. Pirmkārt, *Facebook* 2018. gadā paziņoja par nodomu sadarboties ar Silīcija ielejas tehnoloģiju kompāniju konsorciju *Visa* un *MasterCard* pie globālas kriptovalūtas izstrādes – sākumā saukta par *Libra*, vēlāk pārsaukta par *Diem*. Tagad šis projekts ir pārdots, un neizskatās, ka tas tiks īstenots globālā līmenī, kā agrāk tas bija iecerēts *Facebook/Meta* kontekstā.

Otrkārt, pēc sešu gadu izpēti un attīstīšanas Ķīnas Tautas banka uzsāka pilotprojektus lielākajās pilsētās, lai izdotu digitālo *renminbi* (digitālās valūtas elektronisko maksājumu). To mērķis ir padarīt savu digitālo valūtu par pasaules standartu globālo digitālo valūtu sadarbībai un nodrošināt "kontrolētu anonimitāti". Arī citur pasaulē centrālās bankas digitālās valūtas projekti virzās uz priekšu: Bostonas Federālo rezervju banka ASV kopā ar Masačūsetsas Tehnoloģiju institūta akadēmiskajiem ekspertiem sākusi testēt CBDC risinājumus. Arī Zviedrija ir spērusi soli tuvāk savas CBDC izdošanai, uzsākot izmēģinājuma shēmu, kuras mērķis ir izpētīt e-kronas potenciālu.

ECB izdeva ziņojumu par digitālo eiro ¹³ 2020. gada oktobrī. Ziņojumā ECB sprieda, ka, lai nodrošinātu, ka patērētājiem joprojām ir neierobežota piekļuve centrālo banku naudai tādā veidā, kas atbilst viņu vajadzībām digitālajā laikmetā, ECB padome nolēma turpināt darbu pie iespējamās digitālā eiro emisijas – elektroniskas centrālās bankas naudas formas, kas pieejama visiem iedzīvotājiem un uzņēmumiem. Līdztekus skaidrai naudai tiktu ieviests digitālais eiro, kas to neaizstātu. Šajā ziņojumā termins "digitālais eiro" apzīmē Eirosistēmas saistības, kas reģistrētas digitālā formātā kā papildinājums skaidrai naudai un centrālo banku noguldījumiem.

ECB ziņojuma analizē galvenā uzmanība pievērsta digitālā eiro izstrādei, lai to izmantotu plašai sabiedrībai, t.i., iedzīvotājiem un nebanku uzņēmumiem pieejamos neliela apjoma darījumos, nevis tikai tradicionālajiem finanšu sektora dalībniekiem (parasti bankām) pieejamajā centrālās bankas pārvaldītajā liela apjoma maksājumu sistēmā. Jāuzsver, ka digitālais eiro būtu tikai papildu veids, kā nodrošināt eirovalūtas ikdienas lietošanu, nevis tas kļūtu par paralēlo valūtu. Tādēļ tam vajadzētu būt konvertējamam līdzvērtīgi citiem eiro veidiem, tādiem kā banknotes, centrālo banku rezerves un komercbanku noguldījumi. Digitālais eiro tieši tāpat kā skaidrā nauda būs Eirosistēmas saistība pret to turētāju un līdz ar to ir pēc definīcijas bezriskā centrālās bankas nauda.

Ziņojumā secināts, ka digitālais eiro varētu atbalstīt Eirosistēmas mērķus, nodrošinot iedzīvotājiem piekļuvi drošam naudas veidam strauji mainīgajā digitālajā pasaulē. Tas atbalstītu Eiropas centienus turpināt inovācijas. Tas arī veicinātu tās stratēģisko autonomiju, nodrošinot alternatīvu ārvalstu maksājumu sniedzējiem ātriem un efektīviem maksājumiem Eiropā un ārpus tās.

Turpmāk Eirosistēmai jāpievēršas vairākiem svarīgiem juridiskiem apsvērumiem, kas saistīti ar digitālo eiro, tostarp emisijas juridiskajam pamatam, dažādu dizaina elementu juridiskajām sekām un ES tiesību aktu piemērojamībai Eirosistēmai kā emitentam. Lai analizētu izmaiņas tiesību aktos, kas būtu vajadzīgas digitālā eiro emisijai, agrīnā posmā ir vajadzīgs ciešs dialogs ar citām ES iestādēm.

Ziņojumā tika minēti arī ar digitālo eiro saistītie iespējamie riski. Ir paustas bažas, ka, ieviešot savu digitālo valūtu, centrālās bankas varētu iegūt sensitīvu informāciju par lietotājiem. Šajā ziņā gan jāatzīmē, ka saistībā ar privāti emitētiem maksājumu instrumentiem (piemēram, globālām stabilām kriptomonētām) risks, ka to emitenti varētu iegūt sensitīvu informāciju, būtu vēl izteiktāks. Digitālajam eiro vajadzētu būt pievilcīgam maksāšanas līdzeklim, bet tam vajadzētu būt veidotam tā, lai tas netiek izmantots kā ieguldījumu veids. Līdz ar to būtu jānodrošina, ka netiek veicināta liela pāreja no privātas naudas (piemēram, banku noguldījumiem) uz digitālo eiro.

ECB ziņojumā nosauca priekšnoteikumus un mērķus digitālā eiro emitēšanai:

- lai atbalstītu Eiropas ekonomikas digitalizāciju un ES stratēģisko neatkarību,
- ja notiek skaidras naudas kā maksāšanas līdzekļa lomas ievērojama samazināšanās,
- ja pastāv ievērojams potenciāls, ka ārvalstu CBDC vai privātie digitālie maksājumi eirozonā tiks plaši izmantoti,
- kā jauns monetārās politikas transmisijas kanāls,
- lai mazinātu riskus normālai maksājumu pakalpojumu sniegšanai,
- lai veicinātu eiro starptautisko lomu un
- lai atbalstītu monetāro un maksājumu sistēmu kopējo izmaksu un ekoloģiskās ietekmes uzlabojumus.

Apsverot digitālā eiro ieviešanu, ne mazāk svarīgi ir juridiskie aspekti. Var pieņemt, ka, lai digitālais eiro kļūtu par realitāti, EK būs jāsigatavo tiesību aktu priekšlikumi par digitālo eiro, kurus, lai tie stātos spēkā, būs jāpieņem ES likumdevējam, ES Parlamentam un Padomei.

Būtisks šajā ziņā ir jautājums: vai digitālā eiro ieviešanai būtu nepieciešama ES līgumu grozīšana? Manuprāt, pamatojoties uz Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 133. pantu, digitālā eiro mazumtirdzniecības galveno juridisko aspektu ieviešana un regulēšana būtu iespējama, līgumus negrozot. Šis noteikums ietilpst ES ekskluzīvajā kompetencē attiecībā uz monetāro politiku eirozonā (monetārās tiesības ir daļa no monetārās politikas). Tāds pats juridiskais pamats ļautu ES likumdevējam piešķirt digitālajam eiro likumīga maksāšanas līdzekļa statusu. Savukārt ECB būtu kompetenta pieņemt attiecīgus lēmumus, vai to emitēt, kā arī par emisijas summām, jo tā ir daļa no monetārās politikas īstenošanas.

Citas iesaistītās puses piedāvā LESD 128. panta 1. punkta interpretāciju, saskaņā ar kuru ECB varētu rīkoties bez īpašiem papildu tiesību aktiem. Proti, ņemot vērā tehnoloģiju attīstību, ECB pati varētu ieviest digitālo eiro kā jaunu "naudaszīmes" veidu. Tomēr es nepiekrīstu šādai interpretācijai, jo LESD 128. panta 1. punkts attiecas tikai uz fiziskām naudas zīmēm. Tas izriet no termina vispārpieņemtās nozīmes un tā kontekstuālās interpretācijas (2. punkts attiecas uz terminu "monētas"), kā arī no tā, ka LESD izstrādes laikā jau pastāvēja nauda ieraksta veidā, bet LESD nolēma to neiekļaut. Uzskatīt, ka "naudaszīme" LESD 128. panta 1. punkta izpratnē varētu attiekties arī uz digitālajām naudas zīmēm, būtu ļoti plaša un, manuprāt, apšaubāma interpretācija. Attiecīgais precedents tiesu praksē saistībā ar naudas zīmēm ir ES Tiesas 2021. gada 26. janvāra spriedums apvienotajās lietās C-422/19 un C-423/19 *Hessischer Rundfunk*.¹⁴

Turklāt uzskatu, ka šādi juridiskie sarežģījumi nav vajadzīgi, jo LESD 133. pants nodrošina nepieciešamo juridisko pamatu, ko varētu izmantot digitālā eiro ieviešanai. Vēl viens apsvērums ir tāds, ka digitālā eiro ieviešana nevar tikt uzskatīta par tehnisku jautājumu. Gluži pretēji, tas ir ļoti politisks lēmums ar tālejošām ekonomiskām, politiskām un sociālām sekām, kam nepieciešama ES likumdevēja iesaiste, lai to varētu uzskatīt par demokrātisku.

Šādam juridiskam instrumentam būtu jānodrošina inovatīvs digitālais eiro, kas atbilst to patērētāju un uzņēmumu prasībām, kuriem nepieciešami ātri un netraucēti maksāšanas līdzekļi internetā, kā arī pieaugoša izmantošana starp personām un ierīcēm un starpierīču maksājumos (*machine2machine*). Šo funkciju iekļaušana izvirzītu ES digitālo ekonomiku šajā sfērā visas pasaules priekšgalā un varētu radīt pozitīvu ķēdes reakciju, veicinot inovācijas ne tikai digitālajās, bet arī citās nozarēs. Tās var būt balstītas uz jaunām iespējām, ko sniegs digitālais eiro, vai arī var izmantot saistītās tehnoloģijas, lai piedāvātu citus pakalpojumus.

Tajā pašā laikā šādam digitālajam eiro ir jāatbilst vidusmēra patērētāja prasībām un tam jābūt viegli lietojamam mazāk digitāli kvalificētiem iedzīvotājiem un neaizsargātajām grupām. Īpaši domājot par neaizsargātām grupām, digitālajam eiro jābūt pieejamam bezsaistē.

Noslēdzot daļu par centrālās bankas digitālo valūtu, būtiski ir arī citi juridiskie jautājumi. Vispirms tas ir privātums. Kam ir piekļuve ar CBCD darījumiem saistītiem datiem, un kas tos kontrolē? ECB nebūtu interese vākt ES pilsoņu datus, un šajā ziņā digitālais eiro būtu drošāks nekā "privātās monētas", kuru biznesa modelis varētu tieši būt balstīts uz peļņu, ko var iegūt no lietotāju datiem. Atšķirībā no ECB citas centrālās bankas varētu būt ieinteresētas pieejā indivīdu datiem. Piemēram, Ķīnas centrālās bankas pārstāvji ir izmantojuši jēdzienu "kontrolēta anonimitāte" attiecībā uz datiem, kuri būtu anonīmi, bet valsts šo anonimitāti "kontrolētu". Rietumvalstu specdienestu vadītāji ir brīdinājuši par iespējamo Ķīnas vēlmi izmantot centrālās bankas digitālo valūtu, lai izsekotu cilvēku darījumus Ķīnā un citās valstīs.

Domāju, ka tāda pieeja attiecībā uz ES pilsoņu datiem mums nav pieņemama. Līdz ar to ir jābūt piesardzīgiem arī ar Ķīnas tehnoloģiju un standartu izmantošanu centrālās bankas digitālās valūtas sakarā ES, lai nodrošinātu, ka pamattiesības, tādas kā privātums, netiek apdraudētas.

Atsevišķi Eiropas politiķi izrāda vēlmi izmantot CBDC darījumu datus cīņā pret noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, kā arī lai stiprinātu terorisma finansēšanas uzraudzību. Ir svarīgi šādu datu izmantošanu pieļaut tikai tad, kad var pierādīt, ka tā ir nepieciešama un proporcionāla.

Cits svarīgs jautājums attiecībā uz ES pilsoņu datiem ir saistībā ar noguldījumu ierobežošanu, lai aizsargātu komercbanku nozari. Pastāv bažas, ka ekonomiskās krīzes gadījumā digitālais eiro varētu veicināt noguldītāju aizplūšanu no komercbankām uz digitālo eiro. Tādēļ, lai aizsargātu pašreizējo komercbanku sistēmu un nodrošinātos pret bankas iztukšošanu (*bank run*) krīzes apstākļos, ir gaidāms, ka politikas veidotāji paredzēs limitu digitālā eiro noguldījumiem. Centrālās bankas digitālās valūtas makam, lai nodrošinātu šādu ierobežojumu, nebūtu jāatklāj ļoti daudz datu, tikai nedrīkst pārsniegt limitu. Tomēr jānodrošina, ka arī šie dati ir aizsargāti.

Pēdējais jautājums, ko vēlos minēt, ir tehnoloģiskās izvēles, kas noved pie atšķirīgiem inovācijas un decentralizācijas rezultātiem, un to tiesiskais regulējums. Ja tiek izmantotas decentralizētas tehnoloģijas, kā blokķēde vai sadalītā virsgrāmatas tehnoloģija (turpmāk – DLT), tad gan attiecīgā politika, gan tiesiskais regulējums būs jāveido oriģinālāk nekā tad, ja tiek izmantots centralizēts maksājumu mehānisms.

Decentralizētais internets un metaverss

Viens no veidiem, kā klasificēt interneta attīstības posmus, ir pēc secīgajiem tīmekļa (*web*) apzīmējumiem. Web1 bija oriģināls decentralizētais internets, kas sākās akadēmiskajā vidē ar finansējumu no ASV aizsardzības resora. Pirmie lieli tīkli bija ARPANET un NSFNET. Web2 parādījās vēlāk ar datu centralizāciju un komercializāciju lielās platformās, ko apzīmē kā *BigTech* vai GAFA (*Google, Apple, Facebook, Amazon*). Pagaidām vēl neīstenotais un zināmā mērā mārketinga uzpūstais Web3 sola uz lietotāju orientētu decentralizāciju, kuras pamatā ir blokķēdes/ DLT, neaizstājami blokķēžu žetoni, tokenizācija/kriptoalūtas, kriptoaktīvi, stabilas kriptomonētas, digitālie maki, mākslīgais intelekts, simulētā realitāte, semantiskais tīmeklis un metaverss. To mērķis ir nodrošināt individuālu suverenitāti pār personas datiem un novērst atsevišķus vājos punktus, izmantojot decentralizētu un izkliedētu tīklu.

Web3 potenciāli virzīsies uz vairākām digitāli uzlabotām un simulētām pasaulēm/realitātēm (tā saukto metaversu). Metaverss ir 3D virtuālo pasaulu tīkls. Terminu 1992. gadā radījis Nīls Stīvensons savā romānā "Sniega Vētra" (*Snow Crash*). Viņš rakstīja: "Viņš ir datora radītā Visumā, ko viņa dators zīmē uz aizsargbrillēm un sūknē austiņās. Šī iedomātā vieta ir pazīstama kā Metaverss." ¹⁵

Web3 attīstība ir saistīta ar vairākiem juridiskiem jautājumiem, kas daļēji tiks risināti jaunajos normatīvajos aktos. Regula par sāncensīgiem un godīgiem tirgiem digitālajā nozarē ¹⁶ (Digitālo tirgu tiesību akts) un Digitālo pakalpojumu likums (DMA/DSA) dos iespēju jaunuzņēmumiem sacensties ar "vārtziņiem" (dominējošie tehnoloģiju uzņēmumi) ar mērķi palielināt konkurenci digitālajā jomā. Web3 atbalstītāji uzskata, ka tas varētu veidot šo paplašināto konkurenci. EK priekšlikums regulai par kriptoaktīvu tirgiem (MiCA) aptver kriptoaktīvus, globālās stabilās kriptomonētas un kriptoalūtas. Datu regulas priekšlikums, priekšlikums regulai par saskaņotiem noteikumiem par taisnīgu piekļuvi datiem un to izmantošanu attiecas uz viediem līgumiem (uz blokķēdēm/DLT) un uz datu pieejamību, kas būtu nepieciešama Web3 uzplaukumam. Priekšlikums regulai, ar ko izveido Eiropas digitālo identitāti, attiecas uz autonomo identitāti (izmantojot blokķēdes/DLT). Uzsākot vēl aktīvāku iesaisti šajā sfērā, EK priekšsēdētāja Urzula fon der Leiena savas runas "Par stāvokli Savienībā" nodomu vēstulē paredzēja iniciatīvu par metaversu. ¹⁷

Blokķēde ir bieži minēta kā viens no Web3 balstiem. Savukārt neaizstājami blokķēžu žetoni (turpmāk – NFT) tiek uzskatīti par vienu no perspektīvām aplikācijām. NFT ir īpašs digitālo aktīvu vai žetonu veids, kas ir unikāls un ko nevar mainīt ar citu digitālo aktīvu marķieri (t.i., *fungible*). Tāpēc to sauc par "neaizstājamu žetonu". Parasti NFT unikalitātes ieraksts pastāv kā kriptogrāfisks ieraksts blokķēdē vai sadalītajā virsrāmā un to var viegli apskatīt ikviens.

NFT nav tikai digitalizēta informācija par aktīvu – tie ir digitāli aktīvi. Tas ir veids, kā blokķēde veido vērtību internetu. NFT ir kā atsevišķi mākslas darbi, un katrs mākslas darbs ir atšķirams.

MiCA savā darbības laukā neaptver NFT, bet ir iespējams, ka tie varētu nonākt tās darbības laukā. Atklāts paliek jautājums, kas būtu jāizskata sīkāk, vai šie žetoni varētu radīt risku nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas vai terorisma finansēšanas noziegumu veicināšanai. Pašlaik lielākā daļa NFT tirgu neīsteno nekādas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas (KYC/AML) prasības.

Saistībā ar NFT izaicinājums ir nodrošināt mehānismu, ko var izmantot juridiski atzītu īpašumtiesību noteikšanai un nodošanai. Ir dažas debates par juridiski saistošiem noteikumiem attiecībā uz licencēšanu, autortiesību nodošanu, tālāk pārdošanu, ļaunprātīgas izmantošanas aizsardzību un NFT satura veidotāja juridiskās atbildības ierobežošanu.

Metaverss un tiesības

Uzņēmumi visā pasaulē ir sākuši eksperimentēt ar virtuālo realitāti darbā, apvienojot fizisko un virtuālo pasauli. Tomēr pastāv vairāki risināmi jautājumi saistībā ar metaversu un darba tiesībām. Piemēram, gadījumos, kad decentralizēta digitāla darbavieta ir sadalīta starp vairākām vai pat ļoti daudzām valstīm, kurš tiesiskais regulējums attiecas uz to?

Avatārs ir cilvēka digitālais iemiesojums virtuālajā vidē, kas mūs pārstāvēs citās virtuālās pasaulēs. Ir juridiski jautājumi attiecībā uz avatāriem, kā, piemēram, vai tie ir tiesību subjekti? Tāpat neatbildēts ir jautājums: kas notiek, ja avatāram kāds uzbrūk vai uzmācas? Kādu tieši rīcību varētu uzskatīt par avatāra diskrimināciju, un vai tai būtu jābūt sodāmai?

Citi juridiskie jautājumi attiecas uz privātumu un datu drošību, kā arī uz to, kā tie tiks nodrošināti virtuālajā darba vidē un metaversā kopumā. Biometriskie dati par acīm, degunu, ķermeni tiek vākti, lai atdarinātu cilvēka īpašības tā avatārā. Tos var izmantot drošības nolūkos un arī tīri komerciālos nolūkos. Tomēr vienlaikus rodas jautājumi: kā drīkstēs tos izmantot, kā varēs ar tiem dalīties?

Vai dati, kas rodas avatāra darbības rezultātā tikai virtuālajā pasaulē, ir personas dati? Tāpat būs jāatrisina jautājums par datiem, kas rodas no mijiedarbības starp cilvēku avatāriem un pilnībā virtuāliem darbiniekiem, kuri atrodas simulētu darbinieku virtuālajā "atmiņā".

Ir arī citi jautājumi attiecībā uz pilnīgi simulētiem "cilvēkiem". Piemēram, kas notiek, ja pilnīgi simulētais tēls tiek iznīcināts vai bojāts? Kādas ir šādas darbības ētiskās un juridiskās sekas? Var arī jautāt par karu un kara noziegumiem metaversā. Metaversā var notikt virtuālais karš, kā rezultātā var tikt izdzēstas virtuālās dzīvības un iznīcināts virtuālais īpašums. Kādas ir tādu darbību iespējamās juridiskās sekas? Tādas kā kiberuzbrukuma, vai arī ir jāparedz jauna pieeja?

Varam iedomāties, ka metaverss vai vairākas virtuālās pasaules attīstīsies kā šodienas internets un avatāri tur satiksies, veiks darījumus un ieguldīs laiku un naudu. Kas notiks, ja avatāram tiek pārtraukta piekļuve metaversam? Šādu varbūtību jau paredzēja N. Stīvensons: "Viņš tiek izspiests tieši no sistēmas. Tā ir tuvākā nāves simulācija, ko Metaverss var piedāvāt." ¹⁸ Grāmatā simulācijas īpašnieks var vienkārši iegūt jaunu iemiesojumu. Jautājumi konkurences tiesību jomā arī parādās metaversa kontekstā. Uzņēmumi varētu mēģināt izmantot dominējošo stāvokli, lai izslēgtu konkurentus no "sava" metaversa.

¹⁹

Tomēr nevajag aizmirst par pozitīvo potenciālu. Piemēram, metaverss varētu ļaut cilvēkiem izvairīties no diskriminācijas un mijiedarboties ar līdzīgi domājošām kopienām, kuras nav koncentrētas viņiem tuvumā. Metaversa izmantošana virtuālam darbam varētu samazināt ceļošanu un pārvietošanos profesionālos nolūkos un tātad arī enerģijas patēriņu. Ir iespējams, ka metaversa izmantošana, īpaši profesionālā vidē, varētu būt daļa no turpmākās klimata politikas. Protams, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas un metaverss izmanto arī enerģiju un tehnoloģiju enerģijas patēriņš aug.

Cita metaversa priekšrocība varētu būt tā izmantošana ar mērķi saglabāt personu, kopienu, iestāžu, uzņēmumu vēsturisko atmiņu. Tādējādi vērtīgie eksperti varētu turpināt strādāt un darba vietas zināšanas nepazustu līdz ar šo ekspertu ieaņu pensijā. Taču gadījumā, ja šis eksperts aizietu strādāt uz citu uzņēmumu, vai viņa avatārs un tā dati iet viņam līdzī vai pieder uzņēmumam, kur tie veidojās?

Vēl viens metaversa aspekts, ko var uzskatīt arī par tā priekšrocību, ir indivīda simulācijas nemirstība. Cilvēki kopš sensiem laikiem ir meklējuši iespēju atgūt jaunību vai panākt nemirstību. Līdz ar to nav brīnums, ka digitālās tehnoloģijas tiek uzlūkotas kā iespēja to panākt. Avatārs jeb cilvēka simulācija turpinās digitāli pastāvēt pēc tam, kad atainotais cilvēks nomirs. Ir viena lieta atainot cilvēka izskatu, taču pastāv arī vēlme atdarināt cilvēka domāšanas veidu, emocijas un atmiņu. Viens no veidiem, kā to panākt, ir pilna smadzeņu emulācija.

Pamatideja pilnai smadzeņu emulācijai ir ņemt specifiskas smadzenes, detalizēti skenēt to struktūru un izveidot tādu programmatūras modeli, kas ir tik atbilstošs oriģinālam, ka, palaižot to tālāk atbilstošā aparatūrā, tas darbosies būtībā tāpat kā sākotnējās smadzenes. ²⁰ Pilnas smadzeņu emulācijas spekulatīva apakšnozare ir prāta augšupielāde, kurā smadzeņu skenēšana tiek izmantota, lai atdarinātu indivīda prātu digitālajā vidē.

Kā jau ar metaversu kopumā jābūt piesardzīgam attiecībā uz to, ko projekta attīstītāji sola un paredz šajā sakarā, īpaši tad, kad tiek meklēts zinātnes finansējums vai investīcijas komerciālā projektā. Vai simulācija tiešām var atspoguļot cilvēku domas, uzvedību, atmiņu un vēl jo vairāk prātu un būtību? Tomēr, ņemot vērā līdzekļu daudzumu, kas tiek veltīts šai jomai vai nu medicīniskos, vai komerciālos nolūkos, ir svarīgi, lai Latvijas un Eiropas juristi sāktu apspriest saistītos juridiskos jautājumus jau tagad un negaidītu, kamēr nāksies strādāt trauksmes režīmā, kad problēmas jau būs aktuālas vai arī iespējas attīstīt kādu aspektu būs jau palaistas garām. Kā iepriekš minēju, EK jau gatavo iniciatīvu par metaversu.

Būtiski ir uzdot jautājumu par sekām, kas iestāsies, ja pilna smadzeņu emulācija vai prāta augšupielāde tiek iznīcināta, kamēr simulētā persona vēl ir dzīva? Vai šādas darbības ir uzskatāmas par īpašuma bojāšanu vai kaut ko vairāk? Kas mainās, ja tas notiek pēc simulētās personas nāves? Vai būtu svarīgi ņemt vērā, ka emulācija tika veikta, lai nodrošinātu sava veida nemirstību? Vai to varētu klasificēt kā slepkavību?

Noslēgumā vēlos uzsvērt, ka jaunie uzņēmumi un digitālā ekonomika ir svarīgi Latvijas attīstībai un ES konkurētspējai. Būtiska inovāciju ekosistēmas daļa ir ziņoši juristi un advokāti, kā arī spēcīgas un taisnīgas tiesas. Ceru, ka Latvijas juristi šos jautājumus apspriedīs arvien vairāk.

RAKSTA ATSAUCES / 20

1. Priekšlikums, Eiropas Parlamenta un Padomes Regula par kryptoaktīvu tirgiem un ar ko groza Direktīvu (ES) 2019/1937, {SEC(2020) 306 final} – {SWD(2020) 380 final} – {SWD(2020) 381 final}.
2. Priekšlikums, Eiropas Parlamenta un Padomes Regula par saskaņotiem noteikumiem par taisnīgu piekļuvi datiem un to lietošanu (Datu akts), {SEC(2022) 81 final} – {SWD(2022) 34 final} – {SWD(2022) 35 final}.
3. Priekšlikums, Eiropas Parlamenta un Padomes Regula, ar ko Regulu (ES) Nr. 910/2014 groza attiecībā uz Eiropas digitālās identitātes regulējuma izveidi, {SEC(2021) 228 final} – {SWD(2021) 124 final} – {SWD(2021) 125 final}.
4. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2022/2065 (2022. gada 19. oktobris) par digitālo pakalpojumu vienoto tirgu un ar ko groza Direktīvu 2000/31/EK (Digitālo pakalpojumu akts).
5. Priekšlikums, Eiropas Parlamenta un Padomes Regula par horizontālajām kiberdrošības prasībām attiecībā uz produktiem ar digitāliem elementiem un ar ko groza Regulu (ES) 2019/1020, {SEC(2022) 321 final} – {SWD(2022) 282 final} – {SWD(2022) 283 final}.
6. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2022/1925 (2022. gada 14. septembris) par sāncensīgiem un godīgiem tirgiem digitālajā nozarē un ar ko groza Direktīvas (ES) 2019/1937 un (ES) 2020/1828 (Digitālo tirgu akts).
7. Pieejams: https://state-of-the-union.ec.europa.eu/system/files/2022-09/SOTEU_2022_Letter_of_Intent_EN_0.pdf
8. World Economic Forum Digital Currency Governance Consortium White Paper Series Compendium report, Paper 2: Regulatory and Policy Gaps and Inconsistencies of Digital Currencies. 19.11.2021. Pieejams: <https://www.weforum.org/reports/digital-currency-governance-consortium-white-paper-series/>
9. Skat. turpat, p. 50.
10. Skat. turpat, p. 51.
11. Skat. turpat, p. 53.
12. Skat. turpat, p. 46.
13. European Central Bank/Eurosystem. Report on a digital euro. Frankfurt, October 2020. Pieejams: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/Report_on_a_digital_euro~4d7268b458.en.pdf. Latviešu valodas tulkojumā ECB izmanto terminu "euro", bet Latvijas Banka izmanto terminu "eiro". Rakstā lietots termins "eiro".
14. Lūgumi sniegt prejudiciālu nolēmumu ir par to, kā ir interpretējams LESD 2. panta 1. punkts, kas aplūkots kopsakarā ar LESD 3. panta 1. punkta c) apakšpunktu, kā arī LESD 128. panta 1. punkta trešais teikums, Protokola (Nr. 4) par Eiropas Centrālo banku sistēmas statūtiem un Eiropas Centrālās bankas statūtiem (OV, 2016, C 202, 230. lpp.; turpmāk – Protokols par ECB un ECB) 16. panta pirmā daļa un Padomes Regulas (EK) Nr. 974/98 (1998. gada 3. maijs) par eiro ieviešanu (OV, 1998, L 139, 1. lpp.; labojums – Īpašais izdevums latviešu valodā, 10. nodaļa, 3. sējums, 427. lpp.) 10. pants. Šie lūgumi ir iesniegti saistībā ar divām tiesvedībām starp Johannes Dietrich (lieta C 422/19) un Norbert Hšring (lieta C 423/19), no vienas puses, un Hessischer Rundfunk (Hesenes federālās zemes sabiedriskā raidorganizācija), no otras puses, par nupat minēto maksājamo apraides līdzmaksājumu. Joined Cases C-422/19 and C-423/19. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:62019CJ0422&from=en>
15. Stephenson N. Snow Crash. London: Penguin Books, 1992, p. 22.
16. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2022/1925 (2022. gada 14. septembris) par sāncensīgiem un godīgiem tirgiem digitālajā nozarē un ar ko groza Direktīvas (ES) 2019/1937 un (ES) 2020/1828 (Digitālo tirgu akts) (Dokuments attiecas uz EEZ).
17. Skat.: https://state-of-the-union.ec.europa.eu/system/files/2022-09/SOTEU_2022_Letter_of_Intent_EN_0.pdf
18. Stephenson N. Snow Crash. London: Penguin Books, 1992, p. 95.
19. De Vinck S., Wenzel Bulst F. DG COMP. Understanding the metaverse – a competition perspective. European American Chamber of Commerce. New York, 17.10.2022.

20. Sandberg A., Bostrom N. Whole Brain Emulation: A Roadmap, Technical Report #2008-3. Oxford University, Future of Humanity Institute, 2008, p. 7.

ATSAUCE UZ ŽURNĀLU

Zilgalvis P. Digitālās ekonomikas juridiskie aspekti. Jurista Vārds, 07.02.2023., Nr. 6 (1272), 12.-17.lpp.

© Oficiālais izdevējs "Latvijas Vēstnesis"